Türkiye Diyanet Vakfı
Kütüphanesi
İslam Araştırmaları Merkezi
D.02875

DANIŞMA VE BİLİM KURULU
Prof.Dr. İsa EŞME, Yükseköğretim Kurulu Başkan Vekili
Prof.Dr. Öcal OĞUZ, Gazi Üniversitesi
Prof.Dr. Ahmet KALA, İstanbul Üniversitesi
Prof.Dr. Muhsin MACİT, Van 100.Yıl Üniversitesi
Prof.Dr. Kadir ARICI, Gazi Üniversitesi
Prof.Dr. Mehmet PAÇACI, Ankara Üniversitesi
Prof.Dr. Refet YİNANÇ, Gazi Üniversitesi
Prof.Dr. Abdurrahman GÜZEL, Başkent Üniversitesi
Prof.Dr. Namık AÇIKGÖZ, Muğla Üniversitesi
Prof.Dr. Hayati DEVELİ, İstanbul Kültür Üniversitesi
Prof.Dr. Durali YILMAZ, İstanbul Kültür Üniversitesi
Prof.Dr. Cem DİLÇİN, Ankara Üniversitesi
Prof.Dr. Mehmet ŞAHİNGÖZ, Gazi Üniversitesi
Prof.Dr. Mustafa SAFRAN, Gazi Üniversitesi
Prof.Dr. Nuri KÖSTÜKLÜ, Selçuk Üniversitesi
Prof.Dr. Ramazan KAPLAN, Ankara Üniversitesi
Prof.Dr. Mustafa ÜNAL, Erciyes Üniversitesi
Prof.Dr. Sabahattin BAYRAM, Ankara Üniversitesi
Prof.Dr. Kenan Ziya TAŞ, Balıkesir Üniversitesi
Prof.Dr. Mustafa UZUN, Marmara Üniversitesi
Prof.Dr. Ayla SEVİM, Ankara Üniversitesi
Prof.Dr. Ahmet KANKAL, Dicle Üniversitesi
Doç.Dr. Ömür CEYLAN, İstanbul Kültür Üniversitesi
Doç.Dr. Aynur KOÇAK, Kocaeli Üniversitesi
Doç.Dr. Bilal KEMİKLİ, Uludağ Üniversitesi
Doç.Dr. Mustafa BUDAK, İstanbul Osmanlı Arşivleri
Doç.Dr. Özkul ÇOBANOĞLU, Hacettepe Üniversitesi
Doç.Dr. Kamil HALİLOĞLU, Atatürk Üniversitesi
Doç.Dr. Mehmet İPÇİOĞLU, Selçuk Üniversitesi
Doç Dr. Orhan BATMAN, Sakarya Üniversitesi
Doç.Dr. Yüksel ÖZTÜRK, Gazi Üniversitesi
Doç.Dr. Ahmet Ali BAYHAN, Atatürk Üniversitesi
Yrd.Doç.Dr. Rüstem BOZER, Ankara Üniversitesi
Yrd.Doç.Dr. Bahri ATA, Gazi Üniversitesi
Yrd.Doç.Dr. Bülent ATALAY, Trakya Üniversitesi
Yrd.Doç.Dr. Fikri SALMAN, Atatürk Üniversitesi
Yrd.Doç.Dr. İbrahim SEZGİN, Trakya Üniversitesi
Yrd.Doç.Dr. Aynur CAN, Marmara Üniversitesi
Dr. Olcay ÇETİNER, Yıldız Teknik Üniversitesi
Dr.Adem ÇELİK, Atatürk Üniversitesi
Dr.Yaşar SARI Muğla Üniversitesi
Öğr. Gör. İsa KOCAKAPLAN, İstanbul Kültür Üniversitesi
Fuad RECEP, İstanbul Osmanlı Arşivleri Uzmanı
Dr. Namık Kemal KURT, Emekli Tıp Tarihi Uzmanı

- Dergimizdeki yazılardan kaynak gösterilerek alıntı yapılabilir.
- Dergimizde yer alan yazılardan yazarları sorumludur.
- Dergimize gönderilen her türlü yazı, fotoğraf v.b. belgeler yayınlansın veya yayınlanmasın iade edilmez.

Dergimize gönderilecek eserlerde aranan nitelikler:
- Çankırı ve ortak coğrafya özneli olmalıdır.
- Yazılar A4 ebadında "Times New Roman" yazı karakteriyle 12 punto üzerine 1.5 satır aralığında ve digital ortamda tarafımıza ulaştırılmalıdır.
- Yazılar Türkçe ve İngilizce özetli (Abstract – Keywords) olmalıdır.

ÇANKIRI ARAŞTIRMALARI DERGİSİ

Yıl: 1 Sayı: 1
Ağustos 2006

ISSN: 1306-9713

Derginin Sahibi
Çankırı Belediyesi Adına
İrfan DİNÇ

Sorumlu Yazı İşleri Müdürü
Yüksel ARSLAN

Yayın Kurulu
Yüksel ARSLAN
Ömer TÜRKOĞLU
İbrahim AKYOL
Abdülkadir ALPER
Sadık SOFTA
Erhan METİN

İrtibat Adresi
Dr. Rıfkı Kâmil Urga
Çankırı Araştırmaları Merkezi
Alibey Mh. Köprü Sk. ÇANKIRI
Tel : 0 376 212 52 77
0 376 212 14 00 / 246
Fax:0 376 213 25 05
www.cankiri-bld.gov.tr

Çankırı Araştırmaları Dergisi,
Çankırı Belediyesi
Eğitim ve Kültür Müdürlüğü
Dr. Rıfkı Kâmil URGA
Çankırı Araştırmaları Merkezi yayınıdır.

Dizgi-Baskı
Kayıkçı Mat. Yay. San. Ltd. Şti.
Cumhuriyet Mh. N.F.Kısakürek Sk.
Atakoç Apt. No: 16 ÇANKIRI
Tel : (0376) 213 19 88

Sayfa Düzeni
Çetin KAPDAN

Kapak Fotoğrafları
1- Hicri 608 tarihli Vakfiye
Çankırı Araştırmaları Merkezi
Arşiv Kütüphanesi Demirbaş No: 1735
2-Sultan II. Abdülhamid tuğralı sancak
Bu sancak, Dr. Rıfkı Kamil URGA
Çankırı Araştırmaları Merkezi'nde
885 demirbaş numara ile kayıtlıdır.
Abdullah PİRİNÇ tarafından
merkezimize bağışlanmıştır.

Çankırı Araştırmaları Dergisi
hakemli bir dergi olup
yılda bir defa yayınlanır.

24.08.2006
Tarihinde 2500 adet basılmıştır.

ÇANKIRI'DAKİ İNANÇ ve UYGULAMALARIN FENOMENOLOJİSİ

Phenomenology Of Beliefs And Practices In Çankırı District

Mustafa ÜNAL*

GİRİŞ

Çok yüzeysel yapılan arkeolojik çalışmalardan anlaşıldığına göre tarihi neolitik dönemlere kadar gerilere giden Çankırı'nın tarihinde Türkler 1074 yılından beri çok güçlü bir biçimde tarihsel, edebi, dini ve diğer kültürel ögeler bakımından etkili olmuş ve bunu günümüze kadar yansıtmıştır.

Dini antropoloji ve etnolojisinin ortaya koyduğu bulgu ve bilgilere göre, toplumların ayırt edici özelliklerini ortaya çıkaran ögeler en çok, toplumların günlük hayatının bölümlerinde görülmektedir.

Bu kısa yazıda Çankırı'da tespit edilen gündelik hayatta etkili olan inanç ve uygulamalardan bazısının dini anlamda nasıl değerlendirildiğine işaret edeceğiz. Bu değerlendirme sorununun da nasıl ortadan kaldırılacağı hakkında ise de ayrıntıya girmeden kanaatimizi ortaya koymaya çalışacağız. Aslında buradaki sorun sadece Çankırı'da görülen sorun olmayıp bütün Türkiye'de, son zamanlarda da bilmeden, ezbere din ihraç etmek hırçınlığı sonunda maalesef diğer Türk devletlerinde de görülen sorundur.

Bu soruna işaret etmek için "sorunlaştırılan" iki konuya temas edeceğiz: Doğum ve ölümle ilgili inanç ve uygulamalar.

Doğum ve Çocuk

Çocuk sahibi olmak isteyen kadının değişik yerlerde bulunan yatır veya türbeleri (örn. Anbar) ziyaret etmek ve burasını üç, beş veya yedi kez dolanması ve buraya bağlanmasının ardından kurban keserek kurban etini çevredeki kimselere dağıtmak biçiminde sergilenen rite bağlı olarak çocuk sahibi olunacağına inanılır.

Doğacak çocuğun cinsiyetini önceden belirlemek için hamile kadın, kendinin haberi olmadan daha önceden birinin altına makas, diğerine de bıçak konulmuş yastıklardan birisine oturması istenir. Eğer kadın makaslı yastığa otururşa doğuracağı bebeğin kız olacağına, bıçaklı olana oturur ise erkek olacağına inanılır.

Doğan bebeğin mikroplardan korunup sağlıklı kalması için göbeğine yakılan bezin külü veya kahve bönü dökülerek "kara yakılır".

Yeni doğan bebekler, nazarının değeceği korkusundan ötürü, mavi veya çakır gözlü kimselerden uzak tutulur, onlara gösterilmez. Çocuğu nazardan korumak için uygun bir yere nazar boncuğu, akik veya iğde çekirdeği ya da muska asılır.

Doğumdan sonra loğusa kadın kırk gün süreyle yalnız bırakılmaz; yattığı odada ışık yakılır. Aksi halde Al basabilir, kadına veya çocuğa zarar verebilir. Buna benzer bir biçimde yeni çocuk doğan eve, dışarıdan henüz doğum yapmış kimseler ziyarete gelemez ve çocuklar gösterilmez. Aksi takdirde, çocuğu "kırk basar", yeni doğan çocuğun sağlıksız ve zayıf olmasına neden olur. Bunun neticesinde de halk, çocuklarının cinler tarafından değiştirildiğine inanırlar ve tedavisi için halk hekimliğine müracaat ederler.

Çocuğu yaşamayan kadınlar, son çocuğunu beş altı günlük iken, gün doğmadan sokağa bırakıp onu bulan ilk yolcudan çocuğu kendisine satmasını ister, ve anlaşarak bedelini yolcuya verip satın alır. Böylece çocuğun yaşaması sağlanmış olur. Çocuğa konulan ad da onun yaşamasını sağlamada etkili olur. Örneğin Yaşar, Duran, Dursun, Durdu, Durmuş, Satı, Satılmış gibi adlar verilir.

Gelin alınıp eve girerken buğday darı vb. serpilir. Gelin ayağıyla su testisine vurur ki, ayağının uğurlu olması, bolluk getirmesi, uzun ömürlü olacağına inanılır.

Düğün alayı camiyi dışından dolaşmazsa evlenen çiftin çocuğunun olmayacağına inanılır.

* Prof. Dr.Erciyes Üni.İlahiyat Fak. Öğr. Üyesi munal@erciyes.edu.tr

Ölümle ilgili inanış ve uygulamalar

Ülkemizin bir çok yerinde olduğu gibi Çankırı'da da yaygın olarak ölüm ve ölü ile ilgili inanışlar gözlemlenmektedir. Bunlar; tabiat olayları, hayvanların-kuşların davranış biçimleri, rüya (düş) yorumlanması ve bir takım nekromantik tutumlar ölümü haber veren inanış ve uygulamalar sınıfındadır. Kısaca bunlara birer örnek verecek olursak, yıldız kayması (parlak olursa genç, sönük olursa yaşlı bir kimsenin) öleceğine işarettir. Genç bir ağacın durup dururken kırılması, mevsimi değilken ağacın veya sebzenin ürün vermesi, baykuşun ev çatısına tünemesi, bir evin bahçesinde bir köpeğin eve dönerek sürekli olarak uluyarak havlaması, tavuğun horoz gibi ötmesi, leyleğin ayağında bez parçası getirmesi, çakalın yedi defa kurt gibi uluması, keçi türü hayvanların sahiplerini görünce melemesi, hasta olan evde, evin atının ayaklarıyla yeri deşelemesi ve kişnemesi, kartal veya karganın bir eve gelerek yakınında bir yerde tünemesi ve ötmesi o çevrede veya evde bir kimsenin pek yakında öleceğine işaret olarak yorumlanmakta ve böyle de inanılmaktadır.

Kişinin düşünde ölü bir kimse tarafından çağrılması, dor ata binip dere veya ırmak geçmesi, mevsimi olmayan meyve yemesi, diş çektirmesi, köpek tarafından ısırılması, yılan tarafından sokulması, camız görmesi muhtemel ölümü işaret eden haber veren düş türlerindendir.

"Çankırı yöresinde gözlemlenen bir takım davranış biçimleri daha vardır ki, muhtemel ölümü işaret ederler. Bunlar; ölüm olayının gerçekleştiği odanın pencerelerinin açılmayarak ölü ruhunun orada hapsedilmesi ve başkasının da ölümüne sebep olması, **ölünün gaslinde kullanılan suyun artanından eğer çevrede var ise, kırkı çıkmamış bebek yıkanmazsa bebeğin sağlıksız olacağı ve fazla yaşamayacağına inanılır.** Su ısıtmada kullanılan kazanların, ölü yıkama işi bittikten sonra ters çevrilmemesi, evdeki eşyaların ölünün defninden sonra yıkanmaması, tabutun taşınması sırasında sallanması, ölüm olayından sonra ölü defnedilene kadar sürede su içilmesi, cesedin yumuşak olması, cesedin defnine kadar evin süpürülmesi, defninde kullanılan kazma-kürek gibi aletlerin elden ele verilmesi, ziyaret yerlerine karşı kötü davranış sergilenmesi gibi tutum ve davranışlar da ölümün o çevreye getirilmesine veya ilgili şahsa sirayet etmesine neden olarak kabul edilip inanılır."

İslami gelenekte, herhangi bir kimseye, hayvana, mala veya çevreye gelebilecek muhtemel kötülükleri uzaklaştırmak ve bunların etkilerinden kurtulmak için Ayete'l-Kürsi (Bakara, 255) veya birtakım dualar okunması tavsiye edilir. İnsanların, "herkese belli bir ömür verilmiştir" emrini yayan ve "hiç bir kimse kendine belirlenen zamandan fazla yaşayamaz" ilkesini sunan İslam'a inanmış olmasına rağmen, yüzyıllardır tecrübe ederek ortaya bir takım durum ve davranışları ölümün habercisi olarak yorumlamışlar ama ortaya koyduğu ölümün habercisi olarak yerleşen bu durum ve davranışların karşısına, doğal olarak ölüm korkusu ile yaşamamak ve ölümü söz konusu kişi ve çevreden uzaklaştırmak için de bir takım uygulamalar ortaya koyarak söz konusu ölümden kurtulma çaresini bulmuşlardır. Ölümü uzaklaştırdığına inanılan bu uygulamalar, örnek verecek olursak, sarımsak veya soğan keserek ölümü işaret eden hayvan veya kuşa "Al! başına çalınsın" diyerek fırlatmak, veya bir miktar ekmek vermek, en yakın çevrede bulunan ziyaret yerlerine giderek orada Kur'an okumak, okutmak, çaput bağlamak, sadaka dağıtmak ve imkana göre tavuk, horoz veya koyun gibi hayvanlardan kurban kesip etini orada bulunanlara dağıtmak, helva yapıp dağıtmak gibi fidye türünden uygulamalardır. Bu ziyaret yerlerinden bir kaçını söyleyecek olursak bunlar; Billur Baba Türbesi-Merkez, Karatekin Türbesi-Merkez, Hacı Murad-ı Veli (Eldivan-Seydiköy), Kara Mustafa Ziyareti (Merkez-Karaşık Köyü). Bu gibi ziyaret yerlerinde zikrettiğimiz uygulamalar önceleri yaygın iken son yıllarda Diyanet tarafından "resmileştirilerek" neredeyse ortadan kalkmaya yüz tutmuştur.

Bunlara ilaveten, bir takım aileler ülkemizin değişik yerlerinde de yaygın olarak görüldüğü üzere, daha önce doğup fazla yaşayamadan ölen çocuklarının ardından doğan çocuğu, hemen ölmeyip uzun yaşaması için *yatır* veya *ziyaret* denilen yerlere adarlar. Bunun için kurban kesilip dağıtılır, mevlit okutulur, Kur'an'dan değişik sureler okutulur. Böylece çocuk, artık o aileden daha ziyade söz konusu ziyaretin çocuğu olmuştur. Bu uygulama çocuk sahibi olmak ve bazı psikolojik hastalıklardan korunmak için de gerçekleştirilir.

Muhtemel ölümü uzaklaştırmak için daha bir takım inanç ve uygulamalar sergilenir ki bunlar, ölünün defni ile ilgilidir: İnanca göre ölüm meleği Azrail, bir can aldığı zaman o çevreden hemen uzaklaşmamaktadır. Azrail'i oradan uzaklaştırabilmek için, örneğin, yedi evdeki su dolu kap boşaltılır ve ters çevrilir, yemek kapları boşaltılır, ceset yıkanırken uyuyan kimseler uyandırılır, ölü suyunun kaynatıldığı kazan, iş bitince boşaltılır ve ters çevrilir, ocaktaki ateş söndürülür, küller ocaktan temizlenir, ölünün yatağı kaldırılır ve yerine taş konulur, cenazeye katılanlar el ve yüzlerini yıkamadan herhangi bir iş yapmamalıdır, cenazede kullanılan eşyalar elden ele verilmemelidir. Ölünün 7. 40. 52. geceleri ve yıldönümünde ziyafet verilmesini de bu açıdan anlamak gerekir.

İslam inancına göre her bir canlı için Allah tarafından belirlenmiş bir ömür (ecel-i müsemma-Nahl:61), (ecel-En'am:2) verilmiştir. Bunun süresini Allah'tan başka hiçbir güç değiştiremez. Yukarıda da sıralamaya çalıştığımız üzere, genelde ülkemiz, yerelde de Çankırı yöresinde görülen bu inanç ve uygulamalar, yüzyıllar boyunca tecrübe edilmiş ve olumlu sonuçlarından faydalanılmış psikolojik rahatlatma özelliği olan inançlardır, uygulamalardır.

Bu inanç ve uygulamalar ülkemizde "diyanet ve 'cemaat' toplulukları" tarafından "batıl", "hurafe" ve "bid'at" gibi adlandırmalarla dışlanmakta, tekfir edilmektedir. Halbuki, az önce işaret ettiğimiz üzere, İslami gelenekte kötülükleri uzaklaştırmak için Ayete'l-Kürsi ve başka bir takım duaların okunması tavsiye edilmiştir. Bu tavsiye ruhsatı ile yüzyıllardır yaşadığı tecrübelerini birleştirip gündelik hayatında kullanan ve onları zamanla geliştiren, zenginleştiren Müslüman Türk halkı, yüzyıllardır bu inanç ve uygulamaları ile Müslüman bir topluluk olarak yaşamaya devam etmektedir.

Değerlendirme ve Sonuç

Burada kısaca tasvir etmeye çalıştığımız inanç ve uygulamalar, iki açıdan değerlendirilebilir: Birincisi Halk Dini, ikincisi de Resmi Din kavram ve yaklaşımı. Öncelikle bu iki kavramın ne olduğunu anlayalım: İçine kelam, fıkıh ve hadis konularının girdiği resm dinin ilahiyat formunun dışında, insanların din adına inandığı, düşündüğü, söylediği ve yaptığı şeylerin tümüne *halk dini* denir. *Resm din* ise, kitap, sünnet ve ulemanın hüküm derecesinde kabul ettiği ve kelam, hadis ve fıkıh doğrultusunda tartışıp ortaya koyduğu inanç ve uygulamalardır. Halk dininin kaynakları, kesin olarak belli değil iken, resm dinin kurucusu-peygamberi, kutsal kitap gibi kaynakları vardır.

Halk dini, ülkemizde hem günlük ibadetlerini düzenli olarak yerine getiren, hem de düzensiz ya da pek nadir yapan, ama kendini "Müslüman" olarak tanımlayan insanların inanç ve uygulamalarını ihtiva etmektedir. Burada, insanların günlük hayatında sergiledikleri inanç ve uygulamaların, iman edilen dinin resm öğretilerine uysa da uymasa da, genel Dinler Tarihi araştırma yöntemlerine göre, "din" olarak nitelendirildiğini belirtmemizde yarar vardır.

Dinler tarihçileri için "halk dini" deyimi, aşağılayıcı, küçük düşürücü bir deyim olmayıp, tasvir edici bir adlandırmadır, yani, Dinler Tarihinde resm din nasıl tasvir ediliyorsa, halk dini de aynı yöntem üzere tasvir edilir, hakkında "doğrudur", "yanlıştır", "haktır", "batıldır" gibi hükümlerde bulunulmaz ve içindeki inanç ve pratikler "din" olarak nitelendirilir.

Halk dini unsurlarını biz, Dinler Tarihinin faydalandığı bilim dallarından birisi olan din antropoloji yöntemlerine göre toplayabiliriz. Dünyanın değişik yerlerinde yapılan Din Antropoloji, Dinler Tarihi ve Karşılaştırmalı Dinler Tarihi ile ilgili yapılan araştırmaların sonuçlarından anlaşıldığına göre, ister yerel, ister evrensel olsun, hiç bir dinin saf, katıksız olmadığı anlaşılmıştır. Evrensel dinlerde, başka kültürlerden, geleneklerden ve uygarlıklardan alınan, başka bir deyişle, haric etki veya unsurların daha fazla olduğu ortaya konulmuştur. Bu özellikler dikkate alındığında, belirli bir dinin iyice anlaşılabilmesi için, onun ilahiyatı, kelamı, felsefesi, inanç ve uygulamalarının hesaba katılıp incelenmesi gerekir. Toplanan verilerin değerlendirilmesi

noktasında, fenomenolojinin değeri ortaya çıkar. Bunun için ise, ilk önce toplanılan din bilgilerin hangisinin resm, hangisinin halk dinine ait olduklarını ayırmak gerekir, ama bazen iç-içe girmiş olanların ayırımı zor olabilir, zira bunların bir çoğu normatif özellik taşıyan inançlar olabilir. Ancak yine de, yukarıda bahsettiğimiz, resm dinin kaynaklarındaki veriler kullanılarak, en azından resm olanlar ayırt edilebilir. Çankırı yöresinde görülen bir takım inanç ve uygulamalar da resmi din ve halk dininin iç-içe geçmesinin örneklerini göstermektedir.

Halk dini, genelde, resm dinden çıkarılmaz. Bunlar çoğunlukla, bilinmeyen zamanlardan bu yana, muayyen topluluklar arasında kurumsallaşmış inanç ve uygulamalar biçiminde kendisini gösterir. Başka bir deyişle, halk dininin kurucusu, insanların kendisidir, insanların hem kişisel hem de toplumsal tecrübeleri sonucu, çağlar boyunca, bazen şekil değiştirerek, halk arasında yaygın olarak varlığını devam ettirir. Yani, resm din gibi kutsal kitabı, peygamberi veya kurucusu yoktur.

Bazen halk dini içerisinde değerlendirilen, ama resm dinden alınmış bazı unsurlar da bulunabilir. Bu tür inanç ve uygulamalar, resm dinden kaynaklanarak halk dini; halk dininden kaynaklanarak resm din formuna girebilir.[1] Örneğin, Türk toplulukları arasında (örneğimizde de Çankırı yöresinde görülen) çok etkili olan rüya yorumculuğu geleneği, Sam dinlerden, özellikle İslam'dan alınmasına rağmen, ileriki dönemlerde ve günümüzde, etnolog, antropolog ve folklorcuların araştırmalarında "halk dini" kategorisinde değerlendirilir. Bilindiği gibi, rüya yorumculuğu, İslam öncesi Geleneksel Gök Tanrı inancının yaygın olduğu dönemlere ait yazılı belgelerde ve İslami dönemde kaleme alınmalarına rağmen, İslam öncesi geleneksel inancın bir çok unsurlarını ihtiva eden Türk mitolojilerinde görülmemektedir. Buna karşılık, Türkler Sami dinleri, özellikle İslam'ı kabul ettikten sonra Kur'an ve hadislerde bahsi geçen rüya yorumculuğunu kabul etmişler ve hatta bunu ayrıcalıklı bir meslek haline getirmişlerdir.[2]

Resm dinden gelmesiyle birlikte, rüya yorumculuğunun halk dini sınıfında değerlendirilmesinin nedeni nedir? Bu sorunun cevabı, rüyaların tipoloji ve morfolojileri ortaya konulup, rüyalardaki unsurların İslam'da söz konusu edilen rüyalarla aynı biçimde, yani tipolojik ve morfolojik açıdan karşılaştırılmasıyla verilebilir. Sonuçta, İslam bir kökeni olan rüyalara, Kur'an ve hadislerde bahsedilen rüyalardaki unsurlardan daha fazla, geleneksel unsurların dahil edildiği, yani halk kültürü unsurlarının rüya yorumculuğunda daha baskın olmasından dolayı, "halk dini" sınıfında değerlendirildiği ortaya çıkar.

Halk dindarlığı edebiyatından kazanılacak ilginç ve aynı zamanda faydalı veriler ve bulgular vardır. Çünkü, bu türden bilgi ve bulgular, bilim adamları tarafından ciddiye alınmamakta, halk üzerindeki etkileri de küçümsenmekte, değer verilmemektedir. Bu malzemeler, dinin halk arasında nasıl anlaşıldığını ve bazı din unsurların resm dinden kaynaklanmış olmasına rağmen, onların mesajının ve mahiyetinin halk dindarlığına nasıl dönüştürülüp resm ilahiyattan nasıl farklılaştığını gösterir. Örneğin, İslam'ın *Beş Farzı*'ndan biri olan *Ramazan Orucu*'nun halk arasındaki uygulaması bu türdendir. Oruc'un halk arasında nasıl olduğunu ve dinliğinin yanında kültürel değerinin ne olduğunu ortaya çıkarmak için, bu olgu, sosyo-psikolojik, kültürel ve fenomenolojik açıdan araştırılabilir. Benzer şekilde kurbanın, ölüm olayının, dinsel ziyaretlerin, dua olgusunun, büyü ve büyücülüğün vs. halk dindarlığındaki önemi ve günlük hayata etkisi, fenomenolojik anlamda incelenmesi gerekir.

Resm ve halk dinindeki inanç ve uygulamaların bir birleriyle karışım ve etkileşimi göz ardı edilmemelidir. Yani, geleneksellikten gelerek, "halk dini" sıfatı kazandıktan sonra, ama resmi din adamları tarafından reddedilse de, halk tarafından "resmi" tiplemesine sokulduğu dikkate alınmalıdır. Örneğin, resm İslam tarafından yasaklanmış ama, evrensel bir yaygınlığa sahip büyü ve büyücülük konusu, İslam öncesi geleneksel Türk

1 Marion Bowman, *Phenomenology, Fieldwork and Folk Religion*, s. 18.
2 Yusuf Has Hacip, *Kutadgu Bilig*, ss. 4366-4375.

inancında yaygın şekilde görülen kurban ve ata mezarlarını ziyaret konuları bu türden olup, karşılıklı etkileşimlerinden dolayı, hem resm hem de halk dini sınıfında değerlendirilmektedir. Büyücülük mesleğinin gizliliği ve ülkemizdeki din ve yasal bir takım olumsuz tavırlardan dolayı, büyü pratiği ve mahiyetleri hakkında pek fazla, belki de hiç bir bilgiye sahip değiliz, ama şifah bilgilerimize göre, büyücülerin büyü uygulamalarında, Kur'an ve Hadislerden bir takım dua ve ayetler okuma veya yazmalarından, pratiğin İslam bir forma büründüğü anlaşılmaktadır. Bu haliyle de, büyüye inanmak ve uygulatmak, halk arasında yaygın olarak gözlemlenmektedir.

Aynı şekilde, eski bir Türk geleneği olan, ama resm din tarafından hoş görülmeyip, "batıl" olarak değerlendirilen, herhangi bir fizik veya psikolojik hastalıktan kurtulma ümidiyle halk arasında yaygın olarak gözlemlenen "hoca", "şeyh", "ocak" gibi adlarla tanınan kimselere ya da "evliya mezarları" ve "yatır" gibi yerlere yapılan ziyaretler esnasında sergilenen ritler ve ritüellerin, bir takım İslam motiflerle zenginleştirilmesinden dolayı, halk arasında "islam" olarak kabul edilmektedir.[3]

Bu konuların incelenmesi halinde, geleneksel zamanlarda bilinen ve bizim "halk dini" diye nitelendirdiğimiz unsurların "resmi" sıfatı kazandığı görülür.

Bu işlemlerle, *halk dini* unsurlarının halk arasında ne kadar yaygın ve ne derecede etkili olduğu, halkın bunları nasıl anladığı, nedenlerinin ne olduğu, yani halkın bunları nerelerden ve kimlerden ne zaman ve nasıl öğrendiği, mevcut anlamların onlara ne zaman ve nasıl kazandırıldığı, inançlar ve zamanlar arası etkileşimlerin nasıl ve ne derecede olduğu, resm öğreti ile aralarında bir çarpışmanın olup olmadığı, eğer böyle bir durum var ise, halkın bunu nasıl senkretize ettiği, halkın, din hayatında hangi psikolojik ve sosyolojik durumlarda olduğu ortaya konulur. Kısaca, "gerçeklik"in anlamı görünebilen durumuna gelir.

Sosyal bilimlerin amacı, insanların kişisel, toplumsal, din davranış ve müesseselerini inceleyip "anlamak" olduğuna göre, Martin Heidegger, *The Basic Problems of Phenomenology*, tr. Albert Hofstadter, Bloomington, 1982, s. 2, 18, 20. alan araştırmaları yoluyla konumuzla ilgili toplanan verilerin resm din ile halk dini unsurlarının halk arasındaki değerini, etkisini ve işlevini "anlayabilmek" için, Din Fenomenolojisi, Halk Bilimi, Din Antropolojisi yöntemlerine göre anlamlandırılıp halk arasında yaygınlaştırılması, halk dindarlığının ortaya konulması gerekir. Zira, bunlar yapılmadan, çalışılan din konularının, halk arasında hangi değerde ve özünün ne olduğu tam olarak "anlaşılamaz". İnsanların inanç ve uygulamaları, dinlik çerçevesinde söz konusu yöntemlere göre değerlendirilirse, halk dindarlığının resmi çizilebilir. Eğer bu husus göz ardı edilirse, halkın dini anlaşılamaz ve dolayısıyla da mahiyeti hakkında önemli kanaatlar ortaya konulamaz.

Son cümle: Din'e herhangi bir zararı olmayan bu islamileşmiş inanç ve uygulamaları Türk din kültürünün varlığı açısından günlük hayatta tutmak gerekli olup, karşısına çıkartılan Vahhabi din eğitiminden vazgeçilmelidir.

Özet:

Türkiye'de diğer yörelerde olduğu gibi Çankırı yöresinde de halk, kendilerinin "dinidir" diye tanımladığı bir takım inanç ve uygulamalar sergilemektedirler. Ancak ilahiyat camiası ve diğer dini otoriteler bu türden halk inanç ve uygulamalarını bid'at, hurafe, yanlış inanç, yalan inanç gibi tanımlamalarla dışlamaktadırlar. Bu makalede Çankırı'da gözlemlenen halk inanç ve uygulamalarını din fenomenolojisi yöntemlerini uygulayarak her birinin anlamlarının ortaya konulmasına çalışılacaktır.

Anahtar Kelimeler:

Çankırı, Doğum ve ölüm rit ve ritüelleri, fenomenoloji

3 Benzer uygulamalar, yani din ulularının mezarlarını ve yaşadığı zamanlarda temasta bulunduğu nesneleri ululayarak, onlardan şefaat dileme, sağlık ve rahatlık ümit etme anlayışı, şehirleşme ve sanayileşme sürecinden etkilenerek azalmasına karşılık, Orta Çağ Avrupa'sında da yaygın olarak görüldüğü tespit edilmiştir (Ronald C. Finucane, *Miracles and Pilgrims: Popular Beliefs in Medieval England*, 1977, s. 25, 68). Din ululara ait mekanların kutsal olarak addedilmesi anlayışı, neredeyse dünyanın her ülkesinde, yerel veya evrensel motiflerle kendini göstermektedir. Orta ve Kuzey Asya'da *Şaman*; Afrika'da *nganga*; İran'da *Magi*; Mazdeizm'de *atravan*, *zaoter* ve *mobad* vb. Bianchi, s. 56-58; Ülkemizdeki ilgili örnekler, sanayileşme ve şehirleşme sürecinden olumsuz yönde etkileniyormuş gibi görünse de, bazı küçük değişmelerle halk tarafından yine de sergilenmektedir: köy kültürü içerisinde, ferd olarak yapılan kutsal mekan ziyaretleri, şehirleşme sürecine giren insanlar arasında, toplu seyahat biçiminde devam ettirilmektedir. Gerçi, şehirli insanlar dahi, sıkıntı anlarında amaç ve niyete göre, ferd ziyaretler gerçekleştirmektedirler. Ü. Günay, H. Güngör, Ş. Kuzgun, H. Sayım, A. Taştan, *Kayseri ve Çevresinde Ziyaret ve Ziyaret Yerleri*, Kayseri, 1996, s. 93-97, 99-103.

PHENOMENOLOGY OF BELIEFS AND PRACTICES IN ÇANKIRI DISTRICT

Mustafa Ünal*

Abstract:

People in Çankırı, as is seen all over the country, in Turkey, are performing some popular beliefs and practices regarding to "religious", meaning Islam. However, scholars and religious authorities are accusing them as supersititious, pernicious innovation, false, wrong beliefs and practices, etc. Present article shows a different view, that is phenomenological perspective that means to find out each phenomenon observed in Çankırı –as an example- in order to preserve traditional Turkic Islamic culture in Turkey.

Key Words:

Çankırı, passages de rites (initiation rites and rituals), phenomenology of religion

1 Prof.Dr. Erciyes Üniversity. Lecturer of History of Religion